

U T B A N

Irta: ALBERT MALZ

Délután négy óra felé, miután átkeltem a Ganley-hidon (West Virginia) ráfordultam a vasutvonal földalatti átjárójához vezető hurok-kanyar útjára. Már jártam erre és tudtam mi vár reám. Mihelyt befordultam, kénytelen voltam óránkénti tizenöt kilométerre redukálni a sebességet. És ezzel a sebességgel kockáztattam, egész életemben, a legtöbbet. Majdnem elgázoltam egy embert.

Az ut ujonnan volt javítva és az egész nap zuhogó eső feláztatta a macadamot. Tükörsima volt és még hozzá semmit sem lehetett látni — az ég tintafekete volt és az esős szélroham meg nem állt. Lehetetlen fény-szórók nélkül futni. Amint befordultam a föld alá, egy nagy fehérre festett teherautó suhant el mellettem teljes sebességgel. A forduló olyan hirtelen kanyarodott, hogy nem vettem észre a fényt. A földalatti átjáró szűk és rövid volt, ép' hogy elfért két kocsi egymás mellett és mielőtt még felfoghattam volna, hogy mi történt, elém toppant a nagy teherautó ágaskodó első kerekeivel. Brutálisan fékeztem. De ellenére a 15 km.-es sebességnek, a kerekek előbb a teherkocsi, később egy hirtelen kormányrántás után a fal felé csuszta. Itt egyszerre megállt a kocsim. A teherautó gyors oldalugrással horzsolta kocsim és eltávolodott. Egy fiatal soffór arcát láttam, akinek arcizmai megrándultak, szemel az utra tapadtak. Emlékszem, arra gondoltam, hogy összetöri magát és örökre ráfagy arcára a kifacsarodott tekintet.

Első sebességre kapcsolom a motort és... csak akkor vettem észre, hogy egy ember áll az uton: az autóm előtt, körülbelül egy lábnyira az első keréktől. Nagyon ugrottam meglepetten. Ah, a hétszentség! — kiáltottam.

Első gondolatom az volt, hogy az autóm megrekedése után került ide a földalatti folyosóba. Teljesen biztos voltam benne, hogy nem volt itt azelőtt. Ekkor vettem észre, hogy félarcát felém fordítva állt, kezét a hagyományos tartásban láttam, úgy ahogyan a gyalogosok szokták, ha fel szeretnének szólni. Ha gyalog jött az átjáróba, nem lenne szemben velem, nem lenne az ut mentén, a fal felé fordulva. Semmi kétség, majdnem elütöttem, nyilvánvaló azonban, hogy őneki erről fogalma sem volt, még azt sem tudta, hogy ott vagyok. Úgy éreztem, hogy minden összeomlik bennem. Láttam képzeletemben az eltaposott embert, az egyik kerék alatt elterülve, amint én föléhajolva állok és látom, hogy én gázoltam el.

Megszólítottam. Nem felelt. Hangosabban kiáltottam. Még a fejét sem mozdította. Így állt mozdulatlan, fölemelt kézzel, elálló hüvelykujjal. Hirtelen megijedtem, szomorú fantomokra gondoltam. A túlköm rekedten hangos és tudtam, hogy az alagut még csak erősíti. Minden erőmmel megnyomtam a kis fekete gombot. „Vagy elugrik, vagy pedig árnyék.“

Nos, nem árnyék volt. De mégsem ugrott el. És nem volt siket sem. Jól hallotta a túlköm. Mondhatnám, valami mély álomba volt merülve és a túlköm hangja csak lépésről-lépésre látszott fölébreszteni. Mintha egész tudata énje legmélyén lett volna elrejtőzve. Lassan felém fordította fejét és rámnézett. Magas, harmincéves, keményarcu ember volt, — közönséges arc, nagy orral és nagy szájjal — minden kifejezés nélkül. Nem tudtam volna állítani, hogy jó, durva, okos vagy buta. Egyszerűen egy magas ember arca volt ez, esőáztatta arc, kissé zöldesen tükröző szemek-

kel. Szemeit kivéve, olyan volt, mint akiket reggel hatkor látunk a bánya bejáratánál vagy egy fémüzem, esetleg vasöntőde, egyszóval nehézmunkájú gyár bejáratánál. Nem tudtam megérteni szemei üveges nézését. Nem a részegesek sápadt és merev tekintete volt ez. Inkább valakire emlékeztetett, aki rákban halt meg. Élete utolsó óráiban annak ilyen a szeme, ilyen üveges, sápad szemekkel ment az a halálba. Annak volt olyan nézése, mintha a távoli és szórakozott tekintetű szemek pillái mögött az önmérsztő mult titkai peregnének le. Nos, ez is így, ilyen szemekkel állott előttem.

Végül is, amikor meghallotta tülkömet, minden sietés nélkül megkezdte a kocsi és az ajtóhoz jött. Azt vártam, hogy legalább valami kis meglepetést mutat, ha észreveszi a veszedelmesen közeli autót. De egyáltalában nem látszott rajta semmilyen felindultság. Lassan jött, nem sietett, mintha várt volna reám. Aztán lehajtotta fejét, hogy benézzen a kocsi belsejébe „Megengedi, hogy felszálljak egy darab utra?” kérdezte tőlem.

Megfigyeltem hosszú csorba fogait, amelyeken barna dohányfoltok éktelenkedtek. Orrából beszélt, vontatott kiejtéssel, éneklő hangon, mint a déli államok lakói. Nyugat-Virginiában kevés városi beszél így. Ebből azt következtettem, hogy valószínűleg a hegyek közt nőtt fel.

Néztem öltözetét. Öreg sapka, egészen új kék zubbony és sötét nadrág. Mindez csurom víz.

Egy darabig gondolatokba merültem bámultam, úgyhogy újra megszólított: „Westonba megyek, ön is erre megy?” Közben néztem a szemét. Üveges tekintete eltűnt, most már teljesen rendesen csillogtak nedves szemei. Nem tudtam mit válaszolni. Semmi kedvem nem volt vele utazni. Ez az incidens felizgatott s a legjobban szerettem volna minél gyorsabban eltávolodni ettől az embertől és alaguttól. De láttam, hogy türelmesen néz, majdnem könnyörög. Hosszú árkokban csorgott az eső az arcán. Várt és nézett. Szégyeltem nemet mondani. Ugyanakkor nagyon kíváncsi voltam. „Üljön fel”, — mondtam.

Mellém ült és valami barna papírba burkolt csomagot tett a térére. Elhagytuk a földalatti átjárót. Genlejtől Westonig 150 kilométer hosszú, rendkívül nehéz hegyiut vezet. Kanyargós, mint valami csuszómászó kigyó, az egyik oldalon jórészt göröngyös sziklák meredek fala, a másik oldalon legalább ezer lábnyi mélységű, tátongó úr. A még mindig zuhogó eső és a sziklafalról leváló kövek, amelyek végighintették az utat, nagyon lassú menetre kényszerítettek. A körülbelül négy óra hosszat tartó út alatt nem emlékszem, hogy utitársam többször szólt volna hozzám, mint féltucatszor.

Többször megkíséreltem szólásra bírni. Nem úgy viselkedett, mint aki nem akarna beszélni, inkább úgy tűnt, mintha nem hallaná. Néhány szó után, amit nagynehezen kimondott, újra rejtelmesen magába merült. Mozdulatlan maradt, mint a morfium hatása alatt levő. Szavaim, az öreg autó zaja, az ömlő eső, mindez számára csak távoli, tompa moraja volt a külvilágnak, amely számára minden értelmet nélkülözött és nem sikerült áttörnie a páncélburkot, amelyben élni látszott.

Mihelyt elindítottam kocsimat, megkérdeztem, mennyi ideig volt a földalatti átjáróban.

— Nem tudom, — felelte, — azt hiszem, elég sokáig.

— Mit csinált ott?

Nem válaszolt. Újra feltettem a kérdést, most már hangosabban. Felém fordult.

— Bocsánat uram, mondott valamit?

— Igen... — feleltem. — Tudja-e, hogy majdnem elgázoltam ott a föld alatt?!

— Nem, nem, — mondotta s nagyot lélegzett, mint a hegyilakók...

— Nem hallotta, hogy kiáltottam?

— Nem, nem, — mondta s a fejét elfordítva egyenesen előre nézett az utra.

De nem hagytam abba olyan könnyen. Nem akartam, hogy ismét elveszítsük a fonalat. Mindenáron tudni akartam, hogy kicsoda.

— Munkát keres?

— Igen, uram.

Nehezen beszélt, nem, mintha nem talált volna szavakat, de valami uralta lelkét, akaratát. Mondhatnám, nem birt kapcsolatot teremteni világa és világom között. Ezért azonban, ha mégis válaszolt, pontosan és összefüggően beszélt. Igazán rejtélyes volt. Mikor felült az autómra eleinte valamilyen félelmet éreztem. Most már csak rettenetes kíváncsiság töltött el és egy kis szomorúság.

— Van valami mestersége?

Örültem, hogy ezt kérdeztem. A foglalkozás sok mindent elárul.

— Általában bányában dolgozom.

„Végre megvan“, — gondoltam. De éppen ekkor az autó egy követlen utszakaszra ért, ahol vastag volt a sár és nehéz volt a kerékvágás követe. Abba kellett hagynom a beszélgetést s minden figyelmeget a vezetésre fordítottam. Mikor újra jó utra értünk, ismét elvesztetem őt.

Mégegyszer megkíséreltem beszédre bírni. Hiába. Nem is hallott. Végül is hallgatása miatt szégyen fogott el. Saját lelkében elvesző ember volt, aki egyedül csak azt kívánta, hogy hagyják nyugton. Ugy éreztem, rosszul tettem, hogy lelkébe akartam hatolni.

Négy óra hosszat hallgattunk. Számomra szinte elviselhetetlen volt ez az idő. Soha nem láttam ilyen zárkózott embert. Ott ült egyenesen, az utra szegezett tekintettel és nem látott semmit. Nem tudott jelenlétemről, sajátmagáról sem, még az esőt sem érezte, amely szakadt és egy repedésen ráhullt az autóban. Mint valami mohos sziklatömb ült és csak lélegzéséről tudtam, hogy él. De nehezen lélegzett.

Egyetlenegyszer változtatott helyzetet e hosszú ut alatt. Azért, mert köhögő roham fogta el. Borzasztó, tépő köhögés rázta meg nagy testét és kettőbe hajlította, mint egy gyereket a számárcöhögés. Köpni szeretett volna és hallottam a mellkas hártýáinak a zaját. De nem sikerült kiadnia a nyálkát. Utálatos hörgést hallatott, mintha valami szerszámmal bordacsontjait vakarnák, folyton köpni akart és rázta a fejét.

Majd három perc kellett, hogy lecsillapuljon. Aztán felém fordult és azt mondta: „Pardon“. Ez volt minden. Visszazuhant mozdulatlan mezevségébe.

Nagyon kényelmetlenül éreztem magam. Többször kedvem lett volna megállítani az autót és leszállítani. Vagy egy tucat kifogást főztem ki, hogy megszabaduljak tőle. Mégsem birtam elhatározni magam. A kíváncsiság tépett. Tudni akartam mi van vele.

Köhögésre gondoltam és arra, hogy tüdőbajos, Bizonyos fajta álomkórra gondoltam és egy boxolóra, aki bárgyú lett egy ütéstől. De egyik eset sem illett utitársamra. Semmiféle fizikai baj nem magyarázhatta meg azt a komor, rettenetes csöndet, azt a mély, mindenekelőtti önmagába való elmerülést.

Telt az idő. Sötét eső esett.

Egy halom palakó mellett haladtunk el, amely a közeli kőbányából került ide. Az eső színekkel festette meg a kőhalom felületét, a fekete rakáson csillogó kék és vörös lángok mágikus tánca — úgy látszott — magáravonta utitársam figyelmét. Arrafelé fordította fejét, de szótlan maradt és én sem zavartam meg a csendet.

És ismét csak csönd és eső! Időről-időre egy bánya, a bányászok rokkant barakkjainak olajlámpáiból jövő füst hideg komor szagával. Azután megint a fekete országút és a hegyek elmosódott alakzata.

Nyolc óra fele érkeztünk Westonba. Fáradt, átázott és halálosan éhes voltam. Megálltam egy kávéház előtt és az emberem felé fordultam.

— Ugy gondolom, megérkeztünk — mondta.

— Igen, — feleltem. Meglepődtem. Nem hittem, hogy tudhatta, hogy megérkeztünk. Utolsó kísérletet tettem: — Akar egy csésze kávé inni velem?

— Igen, — válaszolta. — Köszönöm, barátom.

Ez a „köszönöm“ sok mindent elárult. Abból, ahogyan mondta, látszott, hogy szeretne kávézni, de nincs pénze; s hogy elfogadta meghívásomat, mint barátság jelét és hogy hálás érte.

Örültem, hogy meginvitáltam.

Beléptünk. Mióta a földalatti átjáróban megpillantottam, most hasonlított először emberi lényre. Nem beszélt, de nem is zárkózott annyira magába. Leült és várta a kávéját. Miután megkapta, lassan itta, két kezével tartva, mintha melegíteni akarná.

Mikor megitta, megkérdeztem, nem akar-e szendvicset. Felém fordult és mosolygott. Hosszúka kemény arca felderült és gyöngédnek, megértőnek látszott.

E mosoly zavarba hozott. Nem melegített föl, hanem fájdalmat okozott. Az volt a benyomásom, mintha halottat látnék remegni. Szerettem volna fölkiáltani: „Istenem, milyen szerencsétlen ember!“

Ekkor kezdett beszélni. Arca megőrizte ezt a mosolyt és láttam hosszú dohánysárga fogait.

— Nagyon kedves volt, barátom és nagyon hálás vagyok érte.

— Tenne egy szivességet nekem?

— Igen, — mondtam.

Csöndesen beszélt. — Van itt egy levél, amit a feleségemnek irtam, de nem erős oldalam az irás. Nagy jót tenne, ha átírná, hogy olyan legyen, mint kell.

— Igen, — mondtam. — Örömmel.

— Ugy látom magának nem nagy vicc jól kicirkalmazott leveleket írni — mondta mosolyogva.

Kértem egy iv papírt a pincértől. Hozott egyet. Ime a levél, amit lemásoltam. Eredeti stílusában közlöm: „Kedves feleségem! Jelen levélben tudatlak arról, amit nem mondtam el, mielőtt eljöttem hazulról. Megvan annak az oka, hogy nem találok munkát egyetlen bányában sem. Azt mondtam neked, azért, mert nem igen van munka mostanában. De nem ez az. Ez azóta van, mióta a bánya bezárt és én a ganley-i hid alatt dolgoztam, mikor a kormány a patak folyását a hegy belseje felé térítette... A munkafelügyelők azt mondják, hogy nem vesznek fel olyanokat a bányába, akik ott dolgoztak. Mindez azzal a sziklával van összefüggésben, amit át kellett furni. Ez a szikla cilicumból volt, majdnem, mint az üveg. Ez az üvegpórt mindenkinek a tüdejébe ment, aki ott dolgozott belélegezte. És ettől beteg az ember. A doktor leírta nekem ennek a bajnak a nevét. Ugy hívják, hogy szilikózis. A tüdőt ilyen kéreg

borítja el és aztán az ember nem tud lélegzeni. Tekintve, hogy a mi házuk elég jó messzire van a várostól, nem hallottál beszélni Tom Prescott és Hansy Mc. Culloh haláláról, akik két nappal ezelőtt haltak meg. Mikor ezt meghallottam, elmentem a doktorhoz. A doktor azt mondta, ugyanaz a bajom, mint Tom Prescottnak, ezért köhögög néha. Tüdőmet kergek borítják. Ez egy nagyon nagy baj, amint a doktor mondja és ez nem esett volna meg, ha a társaság adott volna maszkokat és ha csináltak volna levegőt hajtó masinát az alagutban. Ezért hát elmegyek, mert a doktor megmondta, négy hónapom van. Talán lelek valahol munkát. Minden pénzem elküldöm neked, amíg csak dolgozni tudok. Nem akartam otthon terhetekre lenni. Ugyhogy elutaztam. Ugy gondolom, hogyha majd már nem hallasz felőlem, el kellene menned nagyanyádhoz a Kilney Kun hegységbe. Ott maradhatsz, ő gondoskodni fog rólad és a kicsikéről. Remélem jó egészségben leszel és nem kényszerülsz bányákba küldeni a kicsit. Ne engedd oda. Ne haragudj, hogy eljöttem és ne is aggódj miattam. De ha a kicsikénk nagy lesz, meséld majd el neki, mit tett velem a társaság. Azt hiszem, egy idő múltán újra férjhez mehetsz majd. Még fiatal vagy. Szerető férjed: Jack Pickett."

Mikor átadtam neki a lemásolt levelet, újra átolvasta. Végül is összehajtotta és az ingéhez tűzte. Hosszúka, kemény arca kedves, gyöngéd volt. „Köszönöm, barátom“, — mondta. És aztán halkán, fejét lehajtva:

— Bizony szomorú vagyok, ha arra gondolok, hogy ilyesmi történt velem. Nagyon jó asszony volt a feleségem. — Mikor ezeket a szavakat mondta, arcára vetettem egy pillantást. Az élet lassan elhagyta szemeit, amelyek újra felvették fakó, üveges tekintetüket. Elvesztettem. Teljesen magábamerült, komor bánata elnyelte.

Ez volt minden. Együtt ültünk. És én nem éreztem csak valami néma megindulást, szánalmat és szeretetet iránta és könyörtelen, mély gyűlöletet az iránt, ami megölte ezt az embert.

Csakhamar felállott. Nem beszélt. Én sem. Mégegyszer megfigyeltem két munkazubbonyában széles hátát, amikor az ajtóhoz ért. Aztán eltűnt a szünni nem akaró eső félhomályában. (Ford.: *Bajomi Endre.*)

GAZDASÁG ÉS PARASZTSÁG JUGOSZLÁVIÁBAN

Irta: MALUSEV CVETKO

A tőkés termelési-társadalmi rend Szerbiába a múlt század közepén kezdett behatolni. Befolyása növekedésével párhuzamosan növekszik a kisbirtokos paraszt pénzzükséglete és a paraszt gazdálkodást mindjobban jellemzi a tőkehiány.

A török uralom alatt folytatott állattenyésztésről az idegen uralom levételé után a mezőgazdálkodás korszaka kezdődik. A mezőgazdálkodás lassan felbontja a régi családközösséget (*zadruga*) apróbb egységekre, előidézi a birtokok felaprózódását és a falvak szaporodását. A kis területeken folytatott magángazdálkodás általánossá lesz. Az amugy is fejletlen technikájú családközösségi gazdálkodást a pénzhiány következtében, egy még kezdetlegesebb termelő eszközökkel dolgozó mezőgazdálkodás váltja fel. Hogy milyen primitívek a jugoszláv parasztság termelőeszközei, megmutatja talán az a nem régi keletű statisztika, mely szerint a használatban levő 100 darab vasekére Szerbiában 100,